

‘To my surprise *Eline Vere* is a novel that reads itself’

‘... reminiscent of Flaubert’

Beter laat dan nooit. Jammer alleen dat er twee edities nog de ronde doen (Holland Park Press, 2009; Zinc Read, 2024) die gebaseerd zijn op de vertaling van Grein, met alle nadelen van dien. I rest my case. 🐼

In de loop der jaren heb ik het een en ander over Couperus geschreven, bijvoorbeeld bijna een kwart eeuw geleden bij de opening van een tentoonstelling in het Couperus Museum over de uitstraling van de auteur in Angelsaksische contreien. In dit artikel bouw ik voort op wat ik al eerder op schrift heb gesteld.

Noten

1. Over de achtergronden en bronnen van de inleiding van Gosse, zie Paul Vincent: ‘Sir Edmund Gosse and Frederik van Eeden: Some reflections on an unpublished correspondence’. In: *Modern Language Review* 1971, 66/1, p.125-138.
2. Adepten van Wilde als John Gray en Ernest Dowson zouden later betrokken zijn bij de vertaling van *Extaze* (1892) resp. *Majesteit* (1893).
3. Over de latere receptie van Couperus, zie noot 7.
4. Microstructuur: kleinere onderdelen van een tekst, namelijk woorddelen of woorden, zinsdelen, zinnen en eventueel korte fragmenten van aangrenzende zinnen, voor zover ze althans los gezien worden van de globale structuur van een tekst.
5. Grein stamde uit een Nederlands-Engels geslacht van theehandelaren. In Londen was hij behalve als vertaler actief in het verspreiden van de Nederlandse cultuur als journalist, oprichter van het genootschap ‘Hollandia’ (1889-1903) en impresario; het in 1891 door Grein gestichte *Independent Theatre* bracht baanbrekende opvoeringen van moderneren als Shaw, Galsworthy, Ibsen en Heijermans. Grein heeft een boek uit het Italiaans en wat toneelwerk uit het Frans vertaald, maar zelfs de vertaling van Heijermans’ toneelstuk *Ghetto* (*The Ghetto*, 1899) heeft hij aan een ander, namelijk Chester Fernald, overgelaten.
6. Macrostructuur: de structuur van een hele tekst of grote delen ervan. Bijvoorbeeld: indeling in hoofdstukken, motieven, ruimte- en tijdsstructuur, point of view, enz. in een verhaal.
7. Oscar Wellens en Caroline Westenholz hebben op dit gebied baanbrekend werk geleverd. Zie: Oskar Wellens: ‘Couperus in de Engelse kritiek’. In: *De nieuwe taalgids*, jrg.73, nr. 1 (1980), p.191-197, en Caroline de Westenholz: ‘Couperus in English. De verspreiding van het werk van Louis Couperus in het Engelse taalgebied, catalogus van de tentoonstelling in het Louis Couperus Museum, Den Haag, 11 april t/m 13 oktober 2002’. In: *kunsttijdschrift Vlaanderen* 52 (2003), p.169-175. Zie ook Paul Vincent: ‘Couperus in English’. In: *Arabesken* nr. 20 (2002) p. 13-17. De artikelen van Wellens en De Westenholz zijn beide online te vinden via de *Digitale bibliotheek der Nederlandse letteren*: www.dbnl.org.

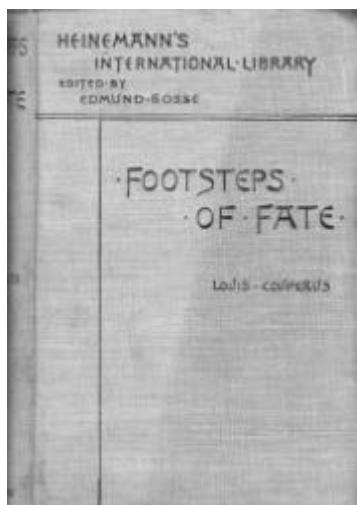
Eline Vere vertaald: 'a shame'?

Vertaler Paul Vincent heeft zich verdiept in de wederwaardigheden van Couperus' eerste roman *Eline Vere* in Engelse vertaling. Deze vertaling uit 1892 is in Engeland en Amerika 'geflopt'. Ligt dat aan de vertaling zelf, of zijn er andere factoren in het spel?

Door Paul Vincent

Zowel vertalers – ik erken meteen mijn eigen belang – als uitgevers, om maar te zwijgen van schrijvers, zouden dolgraag willen weten wat de beslissende factoren zijn bij het succes of falen van een vertaling. Alle drie categorieën kijken dan vaak met lede ogen als iemand anders een internationale bestseller à la Umberto Eco op de markt brengt. Als er maar een betrouwbare formule bestond... Valt er op dit vlak lessen te trekken uit het verleden?

Laten we eens kijken naar het verschijnen van *Eline Vere*, het debuut als romanschrijver van Louis Couperus (Nederlandse uitgave 1889, Engelse vertaling 1892), een voor Nederlandse begrippen internationaal nogal succesvolle auteur. De vertaling was het werk van Jack T. Grein (1862-1935), een Nederlander die in Londen woonde.

vk.nl.

Couperus: geen onbekende in de Angelsaksische wereld

Couperus was bij het verschijnen van deze vertaling van *Eline Vere* in 1892, in Engeland althans, geen onbekende. In 1891 verscheen in de vertaling van Clara Bell *Footsteps of Fate* (*Noodlot*) in de International Library-serie van Heinemann, voorafgegaan door een goed geïnformeerde inleiding, 'The Dutch Sensitivists' door Edmund Gosse, die de literaire context schetste, en die later in de Amerikaanse uitgave van de vertaling van *Eline Vere* zou worden opgenomen. Het boek oogstte nogal veel succes: hoewel de kritische receptie gemengd was – zo noemde *The Saturday Review* het verhaal 'morbid, ugly [and] silly' – werd de roman zowel met werk van Dostoevski als met *The Picture of Dorian Gray* van Oscar Wilde vergeleken. Wilde schreef zelfs een bewonderende brief aan de auteur. Gezien de verkapte homo-erotische thematiek van *Footsteps of Fate* hoeft zo'n ontvangst ons niet te verbazen.

Couperus' reputatie in de Angelsaksische wereld zou – met een onderbreking tijdens de Eerste Wereldoorlog – ook na zijn dood in 1923 een stijgende lijn laten

zien. Vooral zijn latere Haagse en Indische romans – *Van oude mensen, De boeken der kleine zielen, De stille kracht* – werden enthousiast begroet door vooraanstaande critici als Katherine Mansfield.

Hoe kan men dan verklaren dat de Engelstalige versie van *Eline Vere* ondanks aardig wat positief commentaar aan beide kanten van de Atlantische Oceaan, vrijwel meteen van het toneel is verdwenen, nooit herdrukt is en in geen enkel opzicht mee heeft geprofiteerd van de aanhoudende Couperus-golf in Engeland en Amerika?

Komt het soms door een gebrekkige vertaling? Er is destijds – zowel privé als in druk – kritiek geuit op het Engels van de doelttekst. *The Saturday Review* viel – terecht – over een groet als ‘Hullo, old chappie!’ uit de mond van een jong meisje. En Maarten Maartens (1858-1915), een in het Engels schrijvende Nederlandse romancier die Couperus voor het eerst zou hebben aanbevolen bij zijn vriend Gosse, noemde de Engelse versie in een brief uit 1892 ‘a shame, hard on Couperus.’

Hoeveel van deze kritiek op de kwaliteit van de vertaling is terecht? Ik begin met wat steekproeven en impressies op microstructureel niveau. Ik zal u niet vermoeien met talloze voorbeelden, maar zal proberen een algemene indruk te geven.

Hullo, old chappie

We stuiten bij de eerste zin al op een weinig bevredigende oplossing. ‘Men verdrong zich in de, tot kleedkamer ingerichte, eetzaal’ wordt ‘They were close to each other in the dining-room, which had been turned into a dressing-room.’ Er heerst een drukte van belang: een aantal jongeren uit de betere kringen staat op het punt thuis een serie tableaux vivants op te voeren. Maar de Engelse tekst mist het dynamische van ‘Men verdrong zich’, dat beter had kunnen worden weergegeven met iets als ‘People were milling about...’ Wat er nu staat, is een typisch staaltje afvlakkend vertalen. Of dit te wijten is aan een gebrekkige kennis van de nuances van de brontaal, ofwel aan ontoereikende idiomatische kennis van de doeltaal, valt moeilijk te zeggen. Maar het is in ieder geval geen goed begin.

In hoofdstuk 15, II wordt de oude mevrouw Van Raat met ‘mevrouwkje’ toegesproken, wat van toewijding en intimiteit moet getuigen (‘dear lady?’); in het Engels wordt dit ‘little madam’, wat eerder doet denken aan een meisje dat brutaliteit wordt verweten.

Tot slot weer een voorbeeld uit het begin van hoofdstuk 19 – trouwens een plaats waar de juiste toon en idiomatische soepelheid extra zwaar tellen. “Eline! Eline!” klonk het uit de tuin’ wordt “‘Eline, Eline!’ was shouted from the garden.” De stroeve constructie ‘... was shouted’ doet de Engelstalige lezer die geen Nederlands kent even twijfelen en hoofdschudden. Wie wel de brontaal machtig is, bespeurt interferentie vanuit het Nederlands. In beide gevallen wordt de lezer afgeleid, en dergelijke stoornissen komen zo niet vaak, dan wel met een zekere regelmaat in het boek voor.

Grein, die het grootste deel van zijn leven in Engeland doorbracht, mag in veel opzichten functioneel tweetalig zijn geweest, maar trefzeker was zijn toets in zijn 'tweede moedertaal' helaas niet. Dit in tegenstelling tot Alexander Teixeira de Mattos (1865-1921), een schoolgenoot van Couperus en een genaturaliseerd Engelsman die vanaf 1893 de lijfvertaler van de Nederlandse auteur zou worden. Literair vertalen was blijkbaar Greins métier niet, en hij heeft dan ook na *Eline Vere* geen vertaling meer uit het Nederlands gepubliceerd.

Desondanks moet gezegd dat de vertaling over het algemeen vrij vlot leest, al komt die hier en daar een tikje verouderd over. Maar bij een 'period piece' als *Eline Vere* werkt dat niet zo storend. Inhoudelijk is de vertaling doorgaans getrouw, en cultuurgebonden elementen als 'tientje' en 'tulband' (gebak) worden zelfs in een voetnoot toegelicht.

Een kwart van het boek is geschrapt!

Als we de macrostructurele aspecten bekijken, is het beeld heel wat minder positief. Er is namelijk ontzettend veel van de brontekst weggelaten, namelijk zes hele hoofdstukken plus een verder aantal passages, vooral uit het laatste derde van de roman. In totaal is dus maar liefst + 50.000 op 200.000 woorden geschrapt – een kwart van de brontekst. Of de vertaler uit eigen beweging geschrapt heeft ofwel ertoe is aangezet door uitgever en/of redacteur is moeilijk te achterhalen. Hoe het ook zij, de gevolgen van het inkorten zijn ingrijpend en leiden tot een vertekende weergave van het origineel.

Verreweg de meeste weglatingen hebben betrekking op zogenaamde 'randfiguren' uit de kring rondom Eline: de families Verstraeten en Van Erlevoort, Georges en Lili, Frédérique, Paul van Raat, Marie. De oorspronkelijke ondertitel 'Een Haagsche roman' is in de vertaling veelzeggend geschrapt. Zo wordt het

Bron: internet archive

THE SATURDAY REVIEW OF POLITICS, LITERATURE, SCIENCE, AND ART.			
No. 2,314, Vol. 89.		3 March, 1900.	6d.
CONTENTS.			
NOTES OF THE WEEK	PAGE 253	MISCELLANEOUS ARTICLES (continued):	PAGE
LEADING ARTICLES:		Congregational Singing	265
The Effect of Victory in Europe	256	Insurance Reports Compared	266
The Progress of the War	257		
Naval Requirements	258	CORRESPONDENCE:	
		THE FORTH BRIDGE	
		THE FORTH BRIDGE	
		CORRESPONDENCE (continued):	PAGE
		Rudyard Kiplington	268
		Curling. By R. W. Johnston	268
		REVIEWS:	
		Lacien Old and New	269

verhaal van Eline in het begin al van zijn context ontdaan. Dit blijkt verderop uit een ogenschijnlijk triviaal geval aan het slot van hoofdstuk 25, II, waar de korte vermelding van de roddelpraat die het vertrek van Eline naar Brussel ontketent gewoonweg vervalt. Hierdoor ontbreekt de in de brontekst zo belangrijke ‘men’-dimensie: Couperus beschrijft namelijk niet een op zich zelf staand pathologisch geval, maar een stukje samenleving. Het verhaal van de tragische ‘misfit’ Eline Vere wordt juist ingebed in een bedrijvig wereldje van ‘normale’ mensen, dat nog niet zoals in *De boeken der kleine zielen* zelf gerelativeerd wordt, maar voor contrastwerking en tegenwicht zorgt.

Terloops stip ik hier even aan dat de tussenhoofdstukken van het origineel ook consequent zijn weggelaten. Tolstoj, die in meer dan een opzicht Couperus aantoonbaar tot model heeft gestaan, maakt hiervan in *Anna Karenina* juist effectief gebruik om het verteltempo op te voeren en heen en weer te schakelen tussen een panoramisch vertelperspectief en close-ups. De recensent van *The Athenaeum* had deze verwantschap – structureel, niet kwalitatief – heel goed gezien: ‘*Anna Karenina* is on larger, more epic lines; in its small and less robust way *Eline Vere* recalls it.’ Dat de schrijfster die verwantschap in zo’n verminkte tekst nog herkend heeft, mag wel een wonder heten. De meeste reacties waren een stuk minder gunstig. Zo betreurt *The Saturday Review* ‘that there is neither marrying nor giving in marriage...’ en het boek wordt uiteindelijk als ‘tedious’ afgedaan. Tja, als je hele passages gewoon schrapt in de vertaling... De gelukkige relaties van onder anderen George en Lili, Paul en Marie zijn hierdoor uit de roman verdwenen. De roman is zelfs van zijn slothoofdstuk (36) ontdaan, waarin na de vertwijfelde – al dan niet opzettelijke – dood van Eline, het leven verdergaat, en Paul van Raat door zijn verloving nieuwe levenskracht en -vreugde ontdekt. Dan is de kritiek dat het boek ‘saai’ is, enigszins begrijpelijk.

Bron: invaluable.com

Andere mogelijke factoren

Dat deze vertaling niet echt de schoonheidsprijs verdient, moge duidelijk zijn. Maar zou dat de enige reden zijn voor het gebrek aan succes? Ik kan nog wel wat meer mogelijke, ‘externe’ factoren aandragen. Ik laat ze de revue passeren:

1. *De moderne Nederlandse literatuur was destijds totaal onbekend in Engeland en Amerika. Dat kwam doordat de Angelsaksische cultuur naar binnen gericht was, niet openstond voor Europese perspectieven. Engelsen noemen dit met een mooi woord ‘insularity’, zoiets als ‘eilandmentaliteit’.*

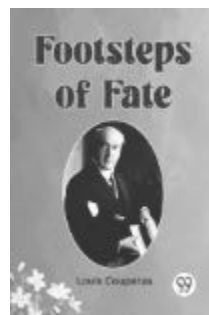
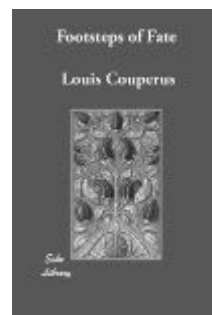
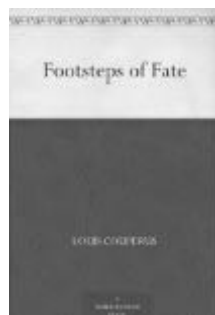
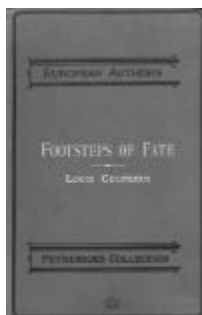
Het is een geijkt thema sinds de publicatie in 1824 van John Bowrings bloemlezing *Batavian Anthology*, waarvan de inleiding met de verzuchting begint: ‘There is a country almost within sight of the shores of our island, whose literature is less known to us than that of Persia or Hindostan...’ Gosse merkt op zijn beurt in zijn inleiding bij de Amerikaanse uitgave van *Eline Vere* op dat ‘the mental life of Holland receives very little attention in this country’. Nou, alles is betrekkelijk: *The Athenaeum* had al sinds 1870 een jaarlijks overzicht van hedendaagse ‘continental literature’, waaronder ook de Nederlandse. Wie wat achtergronden nodig had, kon bij de inleiding van Gosse terecht. (Misschien had die voor alle zekerheid erop gestaan dat zijn voorwoord ook in de Amerikaanse uitgave van de vertaling zou worden opgenomen.)

2. *De auteur was onbekend.*

Misschien nog niet zo beroemd als hij later zou worden, maar sinds de verschijning van *Footsteps of Fate* (zie eerder) toch wel een begrip.

3. *Het boek is te lang (dradig).*

Het is waar dat de traditionele, lijvige, vaak meedelige roman juist in de jaren 1890-1914 uit de mode begon te raken. Het kan hebben meegespeeld bij het inkorten van de vertaling, die hierdoor tegemoet komt aan de vermeende doelgroep. Ondanks de vele weglatingen klaagt de bespreker van *The Academy*

over 'the number of secondary episodes... and the lack of artistic concentration.'

Daar staat tegenover dat de tetralogie *De boeken der kleine zielen* zowel in Engeland als in Amerika veel succes genoot. In de VS is de cyclus zelfs uitgeroepen tot het hoogtepunt in het oeuvre van Couperus.

4. *Er gebeurt niet genoeg in de roman.*

Volgens *The Saturday Review* is er 'no plot to speak of'. Het is ontegenzeggelijk waar dat de geestestoestand van de hoofdfiguren het dominerende thema vormt. Een ander verwijt van *The Saturday Review* is dat er 'no dark crime, no deed of blood, no unexplained mysteries' in het boek voorkomen. De latere werken van Couperus, *Van oude mensen* of *De stille kracht*, hadden, inderdaad meer succes in de Engelse vertaling.

5. *Het boek heeft een zwakke vrouwelijke hoofdfiguur.*

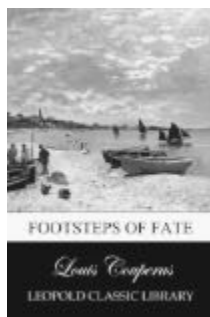
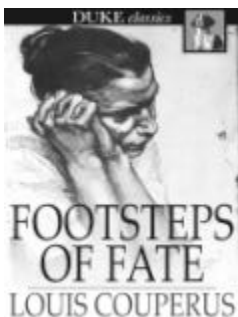
Emma Bovary en Anna Karenina waren Eline al voorgedaan, al draaide het verhaal in beide gevallen wel om een 'dark crime', namelijk echtbreuk. Wat ons meteen op het volgende en laatste punt brengt.

6. *Er zit niet genoeg seks in de roman.*

Dat geldt zeker wel in vergelijking met de al vertaalde *Footsteps of Fate*, waar zowel van hetero- als van homoseks sprake is.

Hebben teleurgestelde lezersverwachtingen soms een rol gespeeld bij de mislukking van de roman in vertaling? Alweer heeft de auteur dit 'gebrek' goedgemaakt in latere boeken als *De stille kracht* en – wat betreft de homo-erotiek – het vrij expliciete en nog steeds onvertaalde *De berg van licht* (1905-1906).

Ligt het aan de gebrekkige vertaling van Grein, dat het boek 'geflopt' is? Ja en nee. Op de vertaling valt op macrostructureel én microstructureel niveau nogal wat af te dingen. Maar zo erbarmelijk is die ook weer niet: als docent en vertaler heb ik veel erger meegemaakt. Aan de kwaliteit van de vertaling alleen ligt voor mijn

Omslagen van uitgaven van *Footsteps of fate*.
Bronnen o.a.:
amazon.com,
catalogue.nla.gov.au,
gutenberg.org, kcls,
overdrive.com,
manybooks.net.

gevoel het mislukken van het boek niet. Overtuigender lijkt me de hypothese dat de vertaling door haar lengte, haar gebrek aan uiterlijke plot, haar – gedeeltelijk – uitwissen van de maatschappelijke inlijsting van de ondergang van de hoofdfiguur, niet beantwoordt aan het verwachtingspatroon van de doorsnee-lezer van onspanningslectuur. De auteur heeft zich naar het schijnt in zijn latere fictie hieraan aangepast: daar is de actiecomponent doorgaans veel groter. Maar ook veeleisender, ‘literaire’ lezers komen hier bedrogen uit: zij krijgen de romps van het origineel voorgeschoteld. Couperus lag met deze vertaling met andere woorden ‘moeilijk in de markt’.

‘A peculiarly modern voice’

Laat ik na zoveel negatiefs op een vrolijker noot eindigen. Het tot nog toe weinig opbeurende vertaalverhaal van *Eline Vere* in Engeland en Amerika heeft sinds kort een staartje in het heden gekregen. De roman is intussen in 2010 opnieuw vertaald door Ina Rilke – een ervaren en begenadigde vertaalster – zo te zien integraal, op de tussenhoofdstukken na. De vertaling wordt begeleid door een scherpzinnig en informatief nawoord van Paul Binding, die zowel Jung als Tolstoj erbij haalt. Lukt het een ‘een-en-twintigste-eeuwse Couperus’, een onbetwiste Nederlandse klassieker, bij deze herkansing toch nog indruk te maken? Het antwoord luidt volgens de kritische geluiden duidelijk ‘ja’. Tot slot laat ik ter illustratie een keuze volgen van de reacties. Eerst uit bekende bronnen, daarna online reacties van anonieme lezers:

‘This is the novel that made Couperus famous.’ *The New York Times*

‘A masterful observation of the beauty and illogic of romantic love.’ *Times Literary Supplement*

‘Couperus’ sympathy for the hybrid, the impure and the ambiguous gave him a peculiarly modern voice. It is extraordinary that this Dutch dandy, writing in the flowery language of fin-de siècle decadence, should still sound so fresh.’ Ian Buruma, *New York Review of Books*

‘Couperus binds both irony and spiritual redemption,’ *The Daily Telegraph*

‘The author’s touch is always delicate and sure in handling the lights and shades of thought and emotion.’ *The New York Times Book Review*

‘an engrossing, brilliantly observed novel’

‘The best book I’ve read this year’